

BEVEZETŐ

Konsza Samu e művével méltó módon folytatja Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek, Ósz János és a székely népköltészet többi klaszszikus gyűjtőjének munkáját.

Földműves család gyermeke, 1887. december 15-én született Nagybaconban. Nem könyvből, hanem a szülői házban és szülőfalujában ismerte meg a népköltészetet, s ott tanulta szeretni és tisztelni e költészet alkotóját, a dolgozó népet. A falusi elemi iskola elvégzése után a székelyudvarhelyi kollégiumban tanult, majd a budapesti egyetemen szerzett magyar-latin szakos tanári oklevelet. 1916-ban adta ki szülőfalujának nyelvjárásáról szóló doktori értekezését,¹ amelyet a Magyar Nyelvőrben több kisebb tudományos közleménye követett,² szintén a nagybaconi népnyelv és népköltészet köréből.

1912-től a szászvárosi Kuun Kollégiumban tanított, miközben az első világháború idején négy éven át katonai szolgálatot teljesített. 1925. szeptember 1-én foglalta el új tanári székét Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban, s nem sokkal később, 1927-ben kezdett hozzá a háromszéki népköltészet összegyűjtéséhez és tanulmányozásához. Először csak egymagában dolgozott szülőfalujában, folytatva a fiatalabb korában megindított munkát, néhány év alatt azonban, tanítványai segítségével, a gyűjtést egész Háromszékre kiterjesztette.

Nem Konsza Samu az első, aki diákjait ilyen fontos tudományos feladat megoldására biztatta és nevelte, sőt bátran mondhatjuk, hogy Erdélyben száz év óta, amióta a rendszeres magyar folklórkutatás megindult, a diákok népköltészeti gyűjtőmunkája jelentős és gazdag haladó hagyományunkká terebélyesedett. Tudvalevő például, hogy Kriza János a Vadrózsák című örökbecsű székely népköltési gyűjteménynek (1863) nemcsak gyűjtője, hanem ugyanolyan mértékben, vagy talán még inkább

¹ Nagybacon nyelvjárása. Nyr. 1916: 62–71, 104–13, 162–70, 231–6. és klny. Nyelvészeti Füzetek 75. Bp. 1916.

² Közmondások. Nyr. 1917: 65. – Káromkodás. Uo. 1917: 192. – Menekít. Uo. 1917: 236. – Loamék, húgomék, bíróék. Uo. 1918: 44. – Szólások. Uo. 1918: 190–1.

szerkesztője, s a székelyföldi gyűjtőmozgalom megszervezője volt. Világosan ír erről önéletrajzában: „...magam is gyűjtöttem mind a Székelyföldön jártamkor, mind pedig Kolozsvárt lakó sok székely férfi és asszony embereknél – majd a forradalom (1848) után következett években levelezésbe bocsátkoztam sok papi és világi rendű barátaimmal, s azoknak segédével nagy tárházat gyűjtöttem össze a székelységeknek.”³ – A Vadrózsák megjelenése körüli évtizedben, az 1860-as években a marosvásárhelyi református kollégium diákjai is értékes székely népköltészeti anyagot gyűjtöttek tanáruk, Szabó Sámuel vezetésével.⁴ – E század elején Kanyaró Ferenc közölt több rendben székely népballadákat, amelyeket részben ő, részben pedig a kolozsvári unitárius kollégium diákjai gyűjtöttek.⁵ – A Magyar Népköltési Gyűjtemény Nagyszalontai gyűjtés című XIV. kötete szintén egy csoport diákgyűjtő hat-hét évi lelkes fáradozásának (1912–18) eredménye. A kötet előszavában olvashatjuk, hogy „...a nagyszalontai állami főgimnáziumnak egy tanára és 28 növendéke, továbbá egy budapesti zenei szakértő sikerrel kimerítette egy alföldi magyar város néphagyományának minden hozzáférhető forrását.”⁶

Ezek a példák még szaporíthatók lennének. Egészen bizonyos, hogy száz esztendő alatt más iskolában is történtek ilyesféle kezdeményezések, ámde feledésbe merültek, s így ma már nincs tudomásunk róluk. A fiatal tanárnemzedék egyik időszerű tudományos feladata lenne városról városra felkutatni nagymúltú iskoláink önképzőköreinek történetét, tanulmányozni kézíratos emlékeiket, s ennek során feltárni és értékelni a népköltészeti gyűjtőmunkára irányuló néhai kísérleteket is.

Amidőn Konsza Samu a sepsiszentgyörgyi diákok köréből munkatársakat nevelt magának, az akkori feltételek között a nagyobbbarányú, szervezett népköltészeti gyűjtőmunka egyetlen járható útját választotta. A tőkés-földesúri Romániában ugyanis a magyar nemzeti kisebbségnek nem volt olyan tudományos intézménye, amely a magyar folklórt tervszerűen összegyűjtötte, tanulmányozta és rendre közkinccsé tette volna. Magyar tanítási nyelvű egyetem, főiskola sem létezett, hogy az ilyen és ehhez hasonló feladatokra szakembereket neveljen. Ez az áldatlan állapot maga is egyik következménye volt az uralkodó osztályok elnemzetietlenítő politikájának, amely az ország nemzeti kisebbségei ellen irányult, s amely a népköltészetet is sorvadással, pusztulással fenyegette. Ilyen körülmények között nemcsak a folklór nem virágozhatott, hanem a folklórtudomány sem fejlődhetett; 1944. augusztus 23-ának kellett jönnie, hogy a lenini nemzeti politika gyakorlati megvalósításának feltételei között saját lábára álló romániai magyar folklórkutatásról lehessen beszélni.

³ MNGy. XII. k. Bp. 1911. 375.

⁴ Lásd erről Faragó József: A marosvásárhelyi diákok népköltészeti gyűjtőmunkája az 1860-as években. Igaz Szó 1956: 1038–43.

⁵ Székely balladák. Ethn. 1906: 232–42. – Régibb székely népballadák változatai. Erd. Múz. 1909: 335–42

⁶ Szendrey Zsigmond – Kodály Zoltán: Nagyszalontai gyűjtés. MNGy. XIV. k. Bp. 1924. XV.

Ennek a bontakozó tudományszaknak volt egyik elődje és előkészítő munkása Konsza Samu, aki annakidején úgyszólván reménytelennek tetsző vállalkozásba fogott. Senki sem biztatta és támogatta, ő maga pedig nem is gondolhatott arra, hogy műve valamikor nyomdafestéket láthat. Magánosan, elszigetelten, de lankadatlan kitartással dolgozott. Szerény, csendes munkája az irodalmi és tudományos életben úgyszólván semmi hullámot nem vetett. Évtizedek alatt mindössze két kis tanulmánya jelezte, hogy mivel foglalkozik⁷ – amelyek közül az egyikben 1939-ben a következő szűkszavú utalás olvasható gyűjtőmozgalmára vonatkozólag: „...évek óta meg szoktam kérni vakációra menő, önként vállalkozó vidéki tanítványaimat, hogy népköltési termékeket gyűjtsenek.”⁸ E futólagos kis megjegyzés alapján aligha gondolhatta volna valaki, hogy a szerző milyen művet melenget.

És íme, most közkinccsé vált a gyűjteménye, egy tanár és diákjainak munkája: több mint másfélezer népköltési alkotás 60 háromszéki faluból. Negyven éves volt Konsza Samu, amidőn 1927-ben a munkát megkezdte. Húsz év múlva, 1947-ben nagyjából befejezte ugyan, de az utolsó kiegészítő gyűjtések 1955-ből valók. Hetvenedik évébe lépett most, harminc éven át foglalkozott gyűjteményével. Egy életmű ez a könyv, korábbi tudományos tevékenységén kívül három évtizednyi szakadatlan munka eredménye, amely méltán dicséri szerzőjét, s méltó helyet biztosít nevének irodalmi és tudományos életünkben.

Konsza Samu sepsiszentgyörgyi tanárt példaként állítjuk valamennyi tanárunk elé. Ő megmutatta, hogy lelkes diákjai segítségével még a legmostohább körülmények között is milyen tudományos munkára képes szabadidejében a népet szerető és népéért dolgozó vidéki tanár. Ilyen hazafias tanárok kellene nekünk; ilyen hazafias tettekre van szükségünk.

Ez a gyűjtemény nem a legelső híradás Háromszék népköltészetéről, hiszen a magyar népköltészeti és nyelvészeti kutatások megindulása óta a szakfolyóiratokban szétszórta számos olyan kisebb-nagyobb közlemény jelent meg, amely e vidékről különböző népköltészeti adalékokat tartalmaz. Nem soroljuk fel őket, mert ezt a feladatot már megoldotta a Lőrincze-Benkő-féle magyar nyelvjárási bibliográfia.⁹ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy noha e bibliográfiában örvendetesen sok háromszéki cím található, mégis mindössze két olyan önálló népköltési gyűjteményünk létezik, amelyet Konsza művével együtt említhetünk.

⁷ Katonadalok a székely népköltészetben. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Sepsiszentgyörgyön 1933. augusztus 27–29. napjain tartott tizenkettedik vándorgyűlésének emlékkönyve, Cluj-Kvár 1934. 52–8. – Adalék a népköltészeti termék születéséhez. Erd. Múz. 1939: 291–3.

⁸ Adalék... 291.

⁹ Benkő Loránd – Lőrincze Lajos: Magyar nyelvjárási bibliográfia 1817–1949. Bp. 1951. 80–5.

Az első ezek közül Kriza klasszikus munkája, a Vadrózsák,¹⁰ amely azonban az udvarhelyszékinél és marosszékinél jóval kisebb mennyiségben és csak kis területről tartalmaz háromszéki anyagot: 12 mesét, 89 dalt és balladát, 66 találós kérdést és vagy 60 táncszót. Maga Kriza írja: „...megjegyzem, hogy tulajdonképpen Háromszéknek csak egyik vidékéből, Sepsiből vannak az itt közlött dalok, s Erdővidéknek¹¹ is csak Sepsizhez közelebb eső egy pár helységéből.”¹²

A második önálló mű Balázs Márton könyve Háromszék vármegye néprajzáról.¹³ 1942-ben jelent ugyan meg, de gyűjtésének ideje 1894–1905. Miként címe is mutatja, nemcsak népköltészeti, hanem általában néprajzi adatokat tartalmaz. Terjedelmes alcíméből kiderül, hogy „a pünkösdi, a karácsonyi, az ó- és újévi, az aprószentek-napi, a vízkereszti, a betlehemes és más gyermekjátékok fejezeteiben 330 népies vers, rigmus és ének” szövege található. Ez sem öleli föl egész Háromszékot, hanem elsősorban Kézdivásárhely környékét, vagyis Háromszék északi részén Kézdi-székot.

E harmadik önálló gyűjtemény, a Konsza Samué, mind a két előbinél gazdagabb és terjedelmesebb.

A Vadrózsákban a XIX. század közepének háromszéki népköltészetét tanulmányozhatjuk, de csak néhány műfajt Sepsizsék és Erdővidék néhány falujából. Balázs Márton könyvében a XIX–XX. század fordulójának népköltészete van megörökítve, de szintén csak néhány műfaj, s főleg csak Kézdi-székéből. Konsza Samué műve a XX. századi háromszéki székely népköltészet nagy forrásmunkája, amely a népköltészet valamennyi jelentősebb műfaját felöleli, földrajzilag pedig Háromszék egész területét behálózza. A mai háromszéki népköltészetnek ezt a feltérképezését Konsza történelmileg a legkedvezőbb, sőt az egyedül kedvező időszakban végezte el. Hamarabb nem lehetett volna, mert egy korábbi gyűjtőmozgalom nem a mai, hanem a régebbi népköltészetet tárta volna föl. De később sem lehetne, mert Háromszéken a múlt század második felétől napjainkig a parasztság bomlásának folyamata annyira előre haladt, hogy nemcsak a régebbi népköltészet merült fele-

¹⁰ Érdemes megemlíteni, hogy annakidején a Vadrózsákban Kriza gyűjteményének csak egyik része látott nyomdafestéket. A másik nagy rész (mintegy 150 mese, 59 népdal, 7 ballada, sok népszokás, közmondás, táncszó, személynév, állatnév, helynév stb.) több mint hatvan esztendei lappangás után, 1949-ben került elő Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia pincéjében. Kriza újonnan kiadott székely népköltési gyűjteménye, amely e kéziratok hagyaték egyes részeit is felöleli, a háromszéki népköltészetből is több értékes, ismeretlen alkotást tartalmaz. Lásd Kriza János: Székely népköltési gyűjtemény I–II. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratok hagyatékából. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Bp. 1956.

¹¹ Erdővidéknek nevezik Háromszék nyugati részét az Olt jobb partján Hidvégtől Felsőrákosig, amelyhez a Barót vízének völgye is csatlakozik. A 20 erdővidéki falu (felsorolásukat lásd Nyr. 1880: 30.) közigazgatásilag javarészt Háromszék megye Miklósvári járásához, a vidék északnyugati csücskében pedig néhány közülük Udvarhely megyéhez tartozott.

¹² Vadrózsák. Kvár 1863. 535.

¹³ Balázs Márton: Adatok Háromszék vármegye néprajzához. Sepsiszentgyörgy 1942.

désbe, hanem egy emberöltő múlva a mait is csak emlékeiben, töredékeiben lehet majd megtalálni.

Hogyan mutatkozik meg ez a folyamat a gyűjteményben?

A terjedelmes és értékes mese-fejezet alapján – amely e kötetnek valóban a legszebb részét alkotja – hiba lenne arra az általános következtetésre jutni, hogy Háromszéken az élő népköltészet ma mindenfelé gazdag és virágzó. Nemcsak a szakértő, hanem a figyelmes olvasó is észreveheti a mesék egyikében-másikában a cselekmény komótos bonyolítása helyett az indokolatlan sietséget; a részletek gazdag kidolgozása helyett elnagyolásukat vagy feledékeny mellőzésüket; a drámai jelleg hígulását; a monoton előadást és a száraz, szikkadt nyelvezetet.¹⁴ Az ilyen mesék már nem élnek és nem fejlődnek tovább. Nem a mesehallgatók várakozó öröme hangzanak el újra meg újra, hanem a gyűjtő kéréseire, a gyűjtés végett keltek alkalomszerűen életre. A mesemondók felidéztek és elmondták, a gyűjtők pedig lejegyezték őket, hogy utána ismét csak a mesemondók emlékezetében lappanganak tovább, s talán végleg el is felejtődjenek. Nem élő, hanem emlékező mesemondás ez, a mese pedig nem élő mese, hanem annak tartalmi kivonata. Igaz, mindezekért cserébe joggal lehet hivatkozni többek között például Bordás Mihályra, a 80 esztendő sepsimagyarósi mesemondóra, akinek hét meséje igazi élő mese, neki magának pedig legjobb népi mesemondóink között a helye. Ám nem mindenütt van ilyen mesemondó; néha még több faluban is alig akad egy-egy kiváló. A mesemondás szokásának fokozatos hanyatlása miatt Háromszéken újabb jeles „mesefák” már mind gyérebben nevelődhetnek.

A balladák is tanulságosak. Csak egyetlen „igazi” régi van közöttük, A legnagyobb pallér. Ez is annyira tömör már és szűkszavú (:a magyar népballadák tömör szűkszavúságának egyik klasszikus példája), hogy újabb néhány sornyi kihagyással már értelmetlen töredékké válnék. A régi balladák után viszont annál sűrűbben követik egymást az új és a helyi balladák, jóllehet az azonos vagy érdektelenül hasonló változatok közül eleget kirostáltunk.

Továbbá, ha e gyűjtemény többszáz népdalát összehasonlítjuk például a Háromszékkal szomszédos moldvai csángóknak ugyancsak a mai dalköltészetével,¹⁵ Háromszéken aránytalanul kevés olyan szöveget találunk, amelynek mondanivalója és patinás költői nyelvezete letűnt korszakok öröksége lenne.¹⁶ Seholy egy régi történeti ének; csak elvétve,

¹⁴ Akadhatnak olyanok, akik a 120 mese elolvasása után ezt az elmarasztalást talán túlzottnak fogják tekinteni. Nem árt éppen ezért ide jegyezni, hogy a gyűjtemény eredetileg nem 120, hanem több mint 220 mesét és anekdotát tartalmazott. Száz és egynéhányat nagyobbára éppen azért mellőztünk közülük, mert a felsorolt fogyatékoságok súlyosabb mértéke miatt ebben a kiadványban nem érdemelték volna meg a helyet.

¹⁵ Faragó József – Jagamas János: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest és Bp. 1954.

¹⁶ Azt a 315 dalszöveget, amelyet közöltünk, 780 közül válogattuk ki. Jellemző, hogy a mellőzött 465 a legjobb esetben népies dal, javarészt azonban értéktelen, sőt ízlésromboló műdal, „hallgató”, „magyar nóta”, románc, sláger és a századforduló tájától napjainkig városról falura hullatott más zenei és irodalmi kacat meg szemét volt,

itt-ott egy-egy régi katonadal vagy virágének. A „keservesek” élére is csak hosszas fontolgtatás után írtuk fel ezt a címet, mert ezek az újabb panaszos dalok egészen mások, mint amilyenek a régi székely folklórban megismertük és megszoktuk a keserveket. Mondanunk sem kell azonban, hogy a háromszéki népdalköltészet fiatalkorúsága e gyűjteménynek nem hibája vagy hiányossága, hanem természetes sajátja; például éppen ezáltal tárul föl előttünk első ízben a maga változatos gazdagságában az utóbbi évtizedek romániai magyar népi katoná- és kaszárnyaköltészete.

Ámde nem is vetünk fel több kérdést, hiszen az egész anyag annyi vizsgálódást, elemzést kívánna, s annyi tanulságot kínál, hogy még a rendszeres felsorolásuk is meddő iparkodás lenne. Amúgy is bizonyos, hogy a háromszéki népköltészet e nagy forrásgyűjteményét az irodalom és a népköltészet kedvelői és kutatói mindig olvasni, tanulmányozni fogják, merítenek belőle. Ez az élő használat jobban igazolja majd maradandóságát, mint az eléje írt dicsérő vagy ajánló szavak.

amelynek eredetét, sajátosságait és társadalmi szerepét itt nem feladatunk jellemezni. Ha ezek továbbra is így hódítanak, Háromszéken lassanként egészen fölfalják a hagyományos folklórt. – A gyűjtemény kéziratában találtunk még 110 emlékverset is, mivel azonban a legcsekélyebb népi jelleget sem sikerült bennük fölfedeznünk, nem közzöltük őket. („Evezz, evezz az élet tengerén...”) Észrevehető, hogy a háromszéki fiatalság kispolgári rétegei eltanulták és fölkapták az emlékkönyv divatját, de még egyetlen népi emlékverset sem alkottak.